

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

METHODICAL BASES OF DEFINITION OF INDICATORS OF DEVELOPMENT SOCIAL INFRASTRUCTURE IN RURAL AREAS

У статті висвітлені методичні питання оцінки показників ефективності функціонування та розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Виявлено її значення у забезпеченні сільського розвитку. Обґрунтовані пріоритети в умовах реформування адміністративно-територіального устрою села. Виявлені чинники та проблеми оптимізації. Розроблені пропозиції щодо нових підходів у методиці прийняття управлінських рішень її здійснення у перспективі.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, сільські території, методичні засади, оцінка, показники, розвиток, ефективність, децентралізація, адміністративно-територіальний устрій, оптимізація, управління.

В статтє освещены методические вопросы оценки показателей эффективности функционирования и развития социальной инфраструктуры сельских территорий. Выявлено ее значение в обеспечении сельского развития. Обоснованы приоритеты в условиях реформирования административно-территориального устройства села. Выявлены факторы и проблемы

оптимизации. Разработаны предложения относительно новых подходов в методике принятия управленческих решений ее осуществления в перспективе.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, сельские территории, методические основы, оценка, показатели, развитие, эффективность, децентрализация, административно-территориальное устройство, оптимизация, управление.

The article deals with methodical questions of an estimation of indicators of efficiency of functioning and development of social infrastructure in rural areas. Revealed its importance in ensuring rural development. Justified priorities in terms of reforming the administrative-territorial structure of the village. The factors and problems of optimization. Developed proposals for new approaches in the methods of managerial decision-making its implementation in the future.

Key words: social infrastructure, rural areas, methodological bases, evaluation, performance, development, efficiency, decentralization, administrative and territorial structure, optimization, management.

УДК 364.48: 338.435

Ігнатенко М.М.

д.е.н., доцент

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

Постановка проблеми. Соціальна інфраструктура сільських територій (заклади освіти й виховання, культури і мистецтва, охорони здоров'я, дозвілля, фізичної культури й спорту, громадського харчування та ін.) є важливою складовою частиною соціально-інфраструктурної сфери всієї країни. Проте вона має свої особливості, специфіку розміщення та використання. Вони зумовлені особливостями сільської поселенської мережі, статево-вікової структури населення, аграрного виробництва й інших видів діяльності на селі, нормативно-законодавчої бази та організаційно-економічного механізму й інституційного забезпечення використання та потребують всебічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку сільських територій, соціальної інфраструктури їх функціонування та розвитку є предметом досліджень значної кількості науковців. Серед них слід відзначити публікації В. Бойка, М. Ігнатенка, І. Коваленко, І. Романюк, А. Руснак. Вони стосуються різних аспектів підвищення ефективності соціальної інфраструктури, відродження села, зайнятості сільського населення. Проте питання методології та методики оцінки показників ефективності потребують подальших розробок та обґрунтувань.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та обґрунтування методичних засад оцінки показників ефективності функціонування інфраструктури сільських територій в умовах зміни адмі-

ністративно-територіального устрою, децентралізації влади та збільшення повноважень сільських громад.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах децентралізації влади та зміни територіально-адміністративного устрою сільських територій важливе значення має обґрунтування методології та методики оцінки ефективності функціонування соціальної інфраструктури села [1, с. 172]. На нашу думку, основне значення для управління процесами її підвищення мають показники стану, розміщення, доступності для населення, забезпеченості послугами. У найбільш загальному вигляді їх можна згрупувати за наступними ознаками: за формою (вартісні, відносні та натуральні); за інформацією, яку вони несуть (кількісні та якісні); за галузями; за видами, якістю та вартістю обслуговування сільського населення.

До соціальних результатів, які досягаються шляхом удосконалення управління, матеріально-технічної та трудових ресурсної бази соціальної інфраструктури сільських територій та потребують всебічної оцінки в управлінні сільським розвитком, відносяться: покращення умов життєдіяльності та доступності до соціальних благ; зниження захворюваності й смертності, збільшення тривалості життя; зростання освітнього та культурного рівня сільського населення; розвиток та більш повне задоволення матеріальних, духовних й інтелектуальних потреб людей; збільшення вільного часу та більш якісне його використання [2, с. 156].

Вагому роль у комплексній оцінці соціальних результатів розвитку соціальної інфраструктури на селі відіграють соціологічні показники – задоволеність населення рівнем та якістю різних видів обслуговування, а також задоволеність життям у цілому. Велике значення має визначення престижності (перцепційності) сільського способу життя, його переваг або недоліків відносно міського, можливостей закладів галузі як сфери прикладання праці та забезпечення зайнятості сільських жителів. При цьому доцільно використовувати такі прийоми: комплексного аналізу вихідного стану соціальної інфраструктури села; системно-нормативний; планово-індикативний; системно-структурного аналізу і синтезу.

Як правило, оцінку рівня соціального розвитку окремих сільських населених пунктів здійснюють за такими основними показниками: кількість відвідувань, ліжко-місць в оздоровчих закладах; кількість місць в освітянських та культурних установах з розрахунку на загальну чисельність проживаючих дітей, жителів; навантаження сільських жителів на одного лікаря, медсестру, дітей – на одного вчителя, вихователя в дитячому садку, яслах та ін.; радіус обслуговування населення (дітей, пенсіонерів) дитячим садком, школою, лікарнею, магазинами, закладами клубного типу та ін.; кількість метрів торгової площі – в закладах торгівлі тощо [3, с. 45].

Серед цілого ряду показників варто обирати ті, які найповніше характеризують рівень розвитку соціальної інфраструктури на селі, а саме: обсяг реалізації оздоровчих, освітніх, культурно-мистецьких, дозвіллевих, побутових послуг населенню в розрахунку на одного жителя; обсяг житлової площі в розрахунку на одного жителя; обсяг роздрібного товарообігу в розрахунку на одного сільського жителя; кількість місць у підприємствах громадського харчування в розрахунку на 1000 осіб; кількість лікарів у розрахунку на 100 тис. осіб; кількість лікарняних ліжок у розрахунку на 10 тис. осіб; кількість амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб; кількість фельдшерсько-акушерських пунктів у розрахунку на 100 сільських населених пунктів; кількість амбулаторій у розрахунку на 100 сіл; кількість дітей, які відвідують дитячі дошкільні установи, в розрахунку на 100 дітей у віці до 6 років; кількість учнів на одну школу; число місць у закладах клубного типу у розрахунку на 1000 сільських жителів.

Соціально-економічні результати розвитку соціально-інфраструктурної сфери містять у собі також показники збільшення площі житлового фонду та підвищення рівня його комунікацій, мережних показників підприємств й установ, охоплення дітей суспільним дошкільним вихованням, зниження питомої ваги населення (окремих груп), що проживає за межами нормативного радіуса

доступності соціально-інфраструктурних об'єктів, підвищення питомої ваги жителів, що проживають в окремих квартирах і будинках тощо [4, с. 103].

Слід розраховувати й комплексні відносні та абсолютні показники забезпеченості сільського населення окремими видами послуг (тепло-, водо-, газо-, електропостачання, зв'язку, телебачення та ін.); територіальної доступності (середня відстань від споживача до місця знаходження соціального об'єкта, його транспортна доступність). Вони свідчать про ефективність державної, регіональної й місцевої політики в даному напрямі, оптимальність територіального розміщення відповідних об'єктів та ефективність їх територіальної організації.

Система кількісної оцінки матеріально-речовинного потенціалу соціальної інфраструктури сільських територій включає наступні показники:

- кількість наявних об'єктів та їх потужність (величина, пропускна здатність, місткість) у кожній із галузей інфраструктури (кількість шкіл та учнівських місць у них, кількість лікарень і ліжок у них, число амбулаторно-поліклінічних установ та їх пропускна здатність, яка характеризується кількістю відвідувань у зміну, кількість підприємств роздрібної торгівлі та їх торгівельна площа, довжина мереж комунікацій тощо);

- вартісну оцінку основних фондів соціальної інфраструктури, динаміку їх відтворення;

- впровадження інновацій у роботу.

Питомі показники матеріально-речовинного потенціалу соціальної інфраструктури (розраховані на жителя, працівника або певний демографічний контингент – діти дошкільного та шкільного віку, молодь, жінки, пенсіонери) характеризують забезпеченість населення підприємствами й установами, що надають споживчі послуги [5, с. 132]. Порівняння їх з відповідними нормативами або кращими (зразковими) сільськими територіями, населеними пунктами дає поняття про ступінь задоволення потреб населення як вихідної інформаційної бази оцінки ситуації на передплановому етапі управління перспективними змінами.

Забезпеченість сільського населення об'єктами інфраструктури характеризують і такі показники як, наприклад, кількість родин (осіб), що стоять на обліку в місцевих органах виконавчої влади для одержання житла, наповнюваність класів у школах, питома вага учнів в другу й третю зміни, наповнюваність груп у дитячих дошкільних установах, дотримання прийнятих нормативів по кубатурі на одне місце, висоті стель, освітленості тощо [6, с. 138]. Для визначення територіальних і галузевих пріоритетів у розвитку соціальної інфраструктури важливе значення має достовірною оцінка територіальної гостроти ситуації (ТГС) із задоволенням потреб населення в суспільному обслуговуванні.

У 80-і роки Б.П. Панковим була запропонована й застосовувалася при розробці проектів й схем районних планувань і проектів забудови сільських населених пунктів формула оцінки цієї ситуації, що враховувала три основні фактори: чисельність населення в конкретному населеному пункті, відстань до об'єкта обслуговування і якість дороги (із твердим покриттям чи ні):

$$K_{тгс} = N \times S \times K, \quad (1.1)$$

де $K_{тгс}$ – коефіцієнт територіальної гостроти ситуації за доступністю об'єктів соціальної інфраструктури;

N – чисельність жителів у населеному пункті, осіб;

S – відстань до об'єкта, де здійснюється послуга, км;

K – коефіцієнт якості дороги (1 – дорога із твердим покриттям, 2 – без твердого покриття).

З вищенаведеної формули видно: чим більша чисельність населення, що проживає в населеному пункті, що не має стаціонарного об'єкта обслуговування (школи, дитячого саду, магазину й ін.), більше відстань до найближчого відповідного об'єкта й гірше якість дороги, тим вище коефіцієнт територіальної гостроти [7, с. 162]. Виявлена закономірність має особливе значення у сучасних умовах зміни адміністративно-територіального устрою села та прийняття управлінських рішень оптимізації соціальної інфраструктури, яка у переважній більшості випадків зводиться до скорочення її об'єктів.

Вірогідність оцінки гостроти територіальної ситуації може бути підвищена при додатковому обліку таких факторів, як наявність регулярного автобусного сполучення й мобільних форм обслуговування. Значення цих факторів особливо зросло в сучасних умовах, коли різко погіршилося транспортне обслуговування сільського населення й практично згорнуті пересувні форми надання послуг. Крім того, варто врахувати, що потреба в тих або інших видах обслуговування залежить від демографічної структури населення. І тому при визначенні гостроти ситуації треба брати до уваги не завжди все населення, а швидше, контингент, який потребує даної послуги: по дитячих садках – це діти дошкільного віку в дитсадках, школах – діти й підлітки відповідного віку, клубах – переважно молодь до 30 років, їдальнях – переважно працюючі й т.д.).

Крім того, доцільно враховувати й насущність потреби в тій або іншій послугі, її значимість для життєдіяльності людини. Наприклад, потреба в екстреній медичній допомозі, хоча й виникає епізодично, є найголовнішою, оскільки мова йде про життя й смерть людини [8, с. 248]. Тому для кожного сільського населеного пункту незалежно від чисельності жителів повинна бути доступна швидка медична допомога. До розряду най-

більш суттєвих потреб можна віднести й потребу в продовольчих товарах повсякденного попиту, у навчанні дітей у загальноосвітніх школах. А якщо говорити про тип школи за ступенем загальноосвітньої підготовки, то, безумовно, важлива, насамперед, максимальна наближеність до учнів початкової школи.

Для якісної характеристики матеріально-речовинного потенціалу соціальної інфраструктури використовуються такі показники, як знос основних фондів, питома вага будинків і споруджень, що вимагають капітального ремонту й перебувають у старому стані, інженерне устаткування будинків, питома вага будинків, побудованих по типових проектах і розташовуваних у пристосованих приміщеннях, вид будівельного матеріалу, використаного для спорудження об'єкта (дерево, цегла, залізобетон і т.д.), що дає уявлення про довговічність і експлуатаційні властивості споруд [9, с. 304]. По окремих галузях і сферах соціально-інфраструктурної мережі на селі використовуються свої специфічні показники якості.

Так, про якість матеріально-технічного потенціалу загальноосвітніх шкіл можна судити за наявністю кабінетної системи навчання, оснащенню шкіл технічними засобами навчання (телевізорами, комп'ютерами й ін.) і наочним приладдям, наявності бібліотек й їхньому книжковому фонду, обладнаних спортивних залів і площадок, їдальень і буфетів для харчування учнів, приміщень для продовженого дня й т.д.

Разом з тим, досягнення питомих нормативів забезпеченості об'єктами обслуговування далеко не завжди дає адекватний соціальний ефект і тому воно повинне здійснюватися з обліком оптимальної територіальної доступності підприємств, установ й організацій соціальної сфери [10, с. 12]. Тому для оцінки задоволення потреб у суспільному обслуговуванні жителів сільських поселень необхідно використовувати й показники наявності в даному населеному пункті (незалежно від чисельності жителів) об'єктів соціальної інфраструктури – фельдшерсько-акушерського пункту, школи, дитячого садка, магазину, комплексного приймального пункту побутового обслуговування, лазні, відділення зв'язку, бібліотеки, будинку культури, закладу громадського харчування тощо.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах нинішньої політики реформування соціальної інфраструктури села у зв'язку, насамперед, із значним зменшенням кількості сільського населення, людності сільських населених пунктів, їх кількості, старінням сільських жителів значну інформацію про забезпеченість населення соціально-культурними й торгово-побутовими послугами дають показники їхньої територіальної доступності. Вони характеризуються питомою вагою населення, що проживає за межами нормативного радіуса пішо-

хідної та транспортної досяжності інфраструктурних об'єктів.

При цьому нормативні радіуси доступності об'єктів соціальної інфраструктури мають бути єдиними для всіх регіонів. Такий підхід до прийняття управлінських рішень на основі нормативного планування розвитком середовища їх розміщення дозволить, з одного боку, проводити на всій території країни єдину державну політику, а з іншого боку – враховувати регіональні особливості сільських територій та потреб в соціальній інфраструктурі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Городенко С. Розвиток соціальної інфраструктури села та сільських територій / С. Городенко, В. П. Горьовий // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. – Ч. 2. – С. 169-174.
2. Збарський В. К. Соціальна інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили / В. К. Збарський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154, 4.1. – С. 152-160.
3. Орлатий М.К. Соціальна інфраструктура села / М.К. Орлатий. – К., 2003. – 81 с.
4. Паленичак О. В. Вплив соціальної та ринкової інфраструктури на розвиток сільських територій регіону / О. В. Паленичак // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 101-107.
5. Стройко Т. В. Соціальна інфраструктура села: проблеми розбудови / Т. В. Стройко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2009. – Вип. 5. – С. 129-134.
6. Мармуль Л.О. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: [монографія] / Л.О. Мармуль, І.А. Романюк. – Херсон: Айлант, 2015. – 266 с.
7. Куліш І.М. Соціальна інфраструктура сільських територій Карпатського регіону / І. М. Куліш // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 159-168.
8. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2015. – 470 с.
9. Родащук Г. Ю. Нормативно-правове поле функціонування соціальної інфраструктури сільських територій / Г. Ю. Родащук // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2011. – Вип. 76. – Ч. 2. – С. 298-312.
10. Лузан Ю.Я. Комплексний розвиток сільських територій і соціальної інфраструктури на селі – одна із основних передумов конкурентного розвитку агропромислового виробництва / Ю.Я. Лузан // Продуктивність агропромислового виробництва: наук.-практ. зб. УНДІ продуктивності АПК. – 2009. – № 13. – С. 7-15.